

УДК 336.71:334.758

Кузнєцова Л.В.

доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет

Камбур Ю.В.

магістр кафедри банківської справи,
Одеський національний економічний університет

Кузнєцова Л.В.

доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры банковского дела,
Одесский национальный экономический университет

Камбур Ю.В.

магистр кафедры банковского дела,
Одесский национальный экономический университет

Kuznetsova L.V.

doctor of economics, professor,
Odessa national economic university

Kambur Y.V.

master of the department of banking
Odessa national economic university

**ОЦІНКА ЕФЕКТУ ПРОЦЕСІВ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ
У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

**ОЦЕНКА ЭФФЕКТА ПРОЦЕССОВ СЛИЯНИЯ И ПОГЛОЩЕНИЯ
В БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ УКРАИНЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ**

**ASSESS THE EFFECT OF MERGERS AND ACQUISITIONS IN THE
BANKING SYSTEM OF UKRAINE AT THE PRESETN STAGE**

Анотація: Визначено поняття «синергетика» та «синергетичний ефект». Наведено класифікацію синергетичних ефектів за різними ознаками. Розглянуто фактори, які впливають на ефект синергії. Досліджено можливості кількісної оцінки синергетичного ефекту від реалізації процесів злиття та поглинань в банківському секторі України. Обґрунтовано показники оцінки синергетичного ефекту банківських установ та чинники, що на нього впливають.

Ключові слова: консолідація, злиття та поглинання, банківська установа, синергетика, синергетичний ефект.

Аннотация: Определены понятия «синергетика» и «синергетический эффект». Приведена классификация синергетических эффектов по различным признакам. Рассмотрены факторы, влияющие на эффект синергии. Исследованы возможности количественной оценки синергетического эффекта от реализации процессов слияний и поглощений в банковском секторе Украины. Обоснованы показатели оценки синергетического эффекта банковских учреждений и факторы, на него влияющие.

Ключевые слова: консолидация, слияние и поглощение, банковское учреждение, синергетика, синергетический эффект.

Summary: The concepts of "synergy" and "synergistic effect" are defined. Classification of synergistic effects is showed on different grounds. The factors that influence the effect of synergy are reviewed. Possibilities quantify synergy realization of mergers and acquisitions in the banking sector of Ukraine are researched. Indicators synergy banks and the factors affecting it are proved.

Key words: consolidation, mergers and acquisitions, banking institution, synergy, synergies.

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку, серед проблем, пов'язаних з функціонуванням банківського сектору України, однією

з головних є підвищення ефективності діяльності банків в умовах негативного впливу політичних та воєнних дій. Необхідність подолання зазначених негативних процесів та активізації інтеграції вітчизняної економіки у світову вимагає враховувати тенденції розвитку світових банківських ринків з метою адаптації діяльності вітчизняних банків до сучасних умов.

Одним із напрямків вирішення проблем подолання кризових явищ та проблем капіталізації у банківській системі України є розвиток процесів консолідації капіталу банків на засадах злиття та поглинань. У світовій банківській практиці процеси злиття і поглинання використовуються для формування конкурентних переваг як на національних так і на міжнародних на фінансових ринках.

В умовах значного зменшення обсягів іноземних інвестицій у національні фінансові ринки, банки прагнуть вишукувати додаткові джерела ресурсів для збереження фінансової стійкості, розширення своєї діяльності та засобів укрупнення капіталу з метою більш ефективного його використання, що актуалізує дослідження методів оцінки ефектів синергії від об'єднань банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань сутності процесів злиття і поглинання та оцінки їх ефективності результатів у працях І. Ансоффа, А. Дамодарана, Ф. Еванса, Ю.Іванова, Б. Кузнецова, Л. Кузнецової, М. Сасенко, Р. Фатхутдінова, В. Царьова та інших. Однак, недостатньо дослідженими є методичні підходи до оцінки синергетичних ефектів від процесів злиття і поглинання в банківському секторі економіки України з урахуванням специфіки сучасних умов діяльності національних банків. Отже, підходи до оцінки ефектів синергії при злитті та поглинанні банків є відносно новим об'єктом дослідження, тому потребують науково обґрунтованих засад з урахуванням сучасних умов функціонування вітчизняних банків.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових праць з досліджуваної проблематики свідчить, що залишається низка питань теоретичного, методичного та практичного характеру. Зокрема, недостатньо дослідженими є методичні підходи до оцінки синергетичних

ефектів від процесів злиття і поглинання в банківському секторі економіки України з урахуванням специфіки сучасних умов діяльності національних банків.

Мета статті. Метою дослідження є визначення теоретико-методичних засад та особливостей оцінки розвитку сучасних процесів злиття та поглинання банків України.

Для досягнення поставленої мети у статті вирішені завдання: проведено аналіз процесів злиття й поглинань банків в Україні та визначено їх ефективність і наслідки; досліджено можливості кількісної оцінки синергетичного ефекту від реалізації процесів злиття та поглинань у банківському секторі України.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід свідчить, що лише близько 50% об'єднань банків виявляються успішними, основною причиною невдач при укладенні подібних угод, на нашу думку, є нехтування таким поняттям, як «синергетичний ефект».

Відомо, що синергетика займається вивченням систем, що складаються з великої (дуже великої, «величезної») кількості частин, компонент або підсистем, тобто, складових, які складним чином взаємодіють між собою. Слово «синергетика» і означає «спільну дію», підкреслюючи узгодженість функціонування частин, що відбивається в поведінці системи як цілої.

Синергізм відіграє значну роль в системах всіх видів і рівнів організації. Згідно закону синергії, будь-яка складна динамічна система прагне отримати максимальний ефект за рахунок своєї цілісності, крім того, прагне максимально використовувати можливості кооперування для досягнення ефектів. В основу закону синергії покладено принцип емергентності складних систем: спільна дія декількох факторів завжди або майже завжди відрізняється від суми окремих ефектів. Ця відмінність, яку зазвичай називають ефектом синергії, кооперативним ефектом, фактором взаємодії, є кількісним визначенням синергії.

Досягнення синергетичного ефекту у процесі об'єднання можливе у

результаті здійснення планування інтеграції всіх напрямів діяльності банків, оцінки витрат і організації системи управління ризиками, що супроводжують процеси реорганізації. За такого комплексного підходу основними позитивними результатами, що досягаються при реалізації розглянутих форм реорганізації банків, є: диверсифікація бізнесу; збільшення темпів зростання та рівня рентабельності завдяки збільшенню обсягу операцій; зниженню ринкових ризиків; захист своєї ніші на ринку банківських послуг та завоювання нових сегментів; оптимізація системи управління та організаційної структури; економія витрат на управління грошовими потоками, включаючи розподіл прибутку, проведення аудиту; підвищення конкурентоспроможності, стійкості банку за рахунок якісних і кількісних змін у структурі капіталу [1, с.45].

Зазначимо, що на можливість отримання ефекту синергії впливає велика кількість чинників (рис. 1).

Рис. 1. Ендогенні та екзогенні фактори, що впливають на досягнення ефекту синергії при процесах злиття та поглинання банків

Варто відмітити, що у дослідників відсутня єдина думка щодо

можливостей кількісного оцінювання ефекту синергії. Ми приєднуємося до ствердження А. Дамодарана, який у своїх працях підкреслює, що «ті, хто вважає, що синергію неможна оцінити і виразити в кількісній формі, виявляються неправими» [2].

Оцінка синергетичного ефекту діяльності банку може здійснюватись не взагалі, а як складова частини економічної ефективності. Кількісно синергія оцінюється як додаткові грошові потоки, що генеруються після об'єднання суб'єктів системи.

Тобто очікуваний синергетичний ефект в банківській системі можна визначити, як підвищення розміру грошових потоків, збільшення обсягів та кількості виданих позичок, збільшення обсягів, кількості та терміну залучених депозитів після об'єднання банків.

При здійсненні процесів злиття та поглинання виникають різні види синергетичних ефектів, які можуть бути згруповані наступним чином (рис. 2).

Рис. 2. Класифікація синергетичних ефектів від процесів злиття та поглинання банків за різними ознаками

Сучасні науково-методичні підходи до управління синергією дозволяють

оцінювати синергетичний ефект при злитті та поглинанні установ. Зазначимо, що застосування методів та інструментів цих підходів банками, опис розрахунків, управлінських заходів щодо реорганізації організаційної структури та мотивації для збереження синергетичного ефекту залишаються недостатньо вивченими. Тому в подальших розрахунках звернемо увагу на кількісну оцінку ефекту синергії як міру його впливу на майбутню вартість банку.

Розуміння складових синергії важливо в умовах прийняття рішень, що виникають при створенні проектів об'єднань. Для аналізу ефекту синергії від процесів злиття та поглинання дослідимо структурні одиниці Raiffeisen Group – ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» та UniCredit Group – ПАТ «Укрсоцбанк». Як відомо, вимірювання ефекту синергії від процесів злиття та поглинання у банківському секторі потребує кількісної оцінки ринкової вартості банків. Оцінка активності торгів на фондовому ринку України дозволила визначити, що лише для банків «Райффайзен Банк Аваль» та «Укрсоцбанк» існує можливість оцінки ефекту від злиття та поглинання.

Проведений аналіз факторів впливу на синергетичний ефект від процесів злиття та поглинання зумовив вибір показників для оцінки макроекономічних чинників (динаміка ВВП, індекс споживчих цін, співвідношення позичок до ВВП та індекс ПФТС) та мікроекономічних чинників впливу (віддача активів, віддача капіталу, динаміка доходів банківської установи, динаміка ринкової частки та показник чистої процентної маржі).

Віддача власного капіталу показує співвідношення чистого прибутку інвесторів після сплати відсотків, дивідендів і податків до балансової вартості власного капіталу. Даний показник вимірюється у відсотках і його суть така: якщо ROE складає 10%, це означає, що кожна вкладена у банк гривня приносить чистий прибуток в 0,1 гривню. Можна констатувати, що ROE – це прибутковість банківського бізнесу в цілому, оскільки показник поєднує в собі як витрати (інвестовані кошти, власний капітал), так і результати такого інвестування (чистий прибуток).

Рентабельність активів відображає результат внутрішньої політики банку, професіоналізм його менеджерів, які підтримують оптимальну структуру активів і пасивів з врахуванням завдань оптимізації доходів і витрат. Тому у світовій практиці багато спеціалістів вважають даний показник найкращим показником для оцінювання ефективності роботи банку.

Чиста процентна маржа дає змогу оцінити здатність банку утворювати чистий процентний дохід на засадах використання загальних активів – тобто, фактор, який в нашому дослідженні при зростанні буде визначати позитивний синергетичний ефект.

Темпи зростання валового внутрішнього продукту та індекс споживчих цін дозволяють оцінити рівень економічного розвитку економіки країни, загальнонаціональний рівень кредитоспроможності позичальників. Співвідношення позичок до ВВП визначає рівень активності на фінансовому ринку в країні.

Оскільки процеси злиття та поглинання можуть підсилити інтерес до банку потенційних інвесторів та забезпечити додаткові джерела фінансування, то підвищення ціни акції (навіть фіктивне, в результаті асиметрії інформації) може підвищити надійність банку для кредиторів та може опосередковано вплинути як на структуру, так і вартість банку. Саме тому за основу при аналізі була обрана ціна однієї акції.

Для кількісної оцінки впливу визначених чинників на синергетичний ефект від процесів злиття та поглинань використано щоквартальні дані по банківській системі України, що публікуються у кожному номері «Віснику Національного банку України»[3], дані з офіційних сайтів Державної служби статистики України [4] та української фондової біржі ПФТС[5].

При проведенні дослідження висувалися припущення стосовно впливу кожного з чинників з часовим лагом в 6 місяців та 1 рік. Придатність моделей для обґрунтування економічних висновків визначалася на основі коефіцієнтів детермінації (точність моделей), значущості F-критерію (перевірка адекватності моделі), рівня значущості окремих коефіцієнтів (перевірка

адекватності чинників).

Синергетичний ефект було розраховано, ґрунтуючись на даних ціни однієї акції досліджуваних банків з застосуванням регресійного аналізу. Результати регресійного аналізу залежності ціни однієї акції банківської установи від макро- та мікроекономічних чинників за період 01.01.2007-01.10.2014 рр. наведено в табл. 1.

Оскільки четвертий квартал 2014 року та перший квартал 2015 року характеризуються значним погіршенням як макро- так і мікроекономічних показників (і на рівні банківської системи, і на рівні держави в цілому), при дослідженні синергетичного ефекту від досліджуваних процесів у банківській сфері цей період не враховувався.

Таблиця 1.

Результати регресійного аналізу залежності ціни акції банківських установ ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» та ПАТ «Укрсоцбанк» від макро- та мікроекономічних чинників за період 01.01.2007-01.10.2014 рр.

Незалежні змінні	Специфікації моделей					
	1	2	3	4	5	6
	Лінійні функції з лагом					
	-	6 міс.	1 рік	-	6 міс.	1 рік
Динаміка віддачі активів	0,67488*	0,59804*	0,62335*	-	-	-
Динаміка віддачі капіталу	0,68290*	0,61424*	0,64679*	-	-	-
Динаміка доходів	0,71068*	0,51212*	0,57683*	-	-	-
Динаміка ринкової частки	0,35267	0,25600	0,31343	0,17549	0,09373	0,18174
Динаміка співвідношення депозитів і кредитів	0,32896	0,26236	0,21444	0,34105	0,22606	0,25837
Динаміка чистої процентної маржі	0,72181*	0,80180*	0,74312*	-	-	-
Банк	0,96837*	0,90744*	0,63170*	-	-	-
Разом за мікроекономічними показниками	4,44027	3,95200	3,74966	0,51654	0,31979	0,44011
Динаміка ВВП	0,00152	0,00166	0,00439	0,00170	0,00012	0,00016
Індекс споживчих цін	0,03004	0,15766	0,39076	0,01443	0,03744	0,03322
Кредити/ВВП	0,92893*	0,55488*	0,75213*	-	-	-
Індекс ПФТС	0,00062	0,00124	0,00607	0,00021	0,00050	0,00055
Разом за макроекономічними показниками	0,96111	0,71544	1,15335	0,01634	0,03806	0,03393

R-квадрат	0,35429	0,38466	0,39547	0,34854	0,37163	0,38312
Значущість F-критерію	0,01042	0,00807	0,01166	0,00011	0,00010	0,00015

Розрахунки автора за даними [3, 4,5]

* - незначуща змінна

В результаті проведеного регресійного аналізу був визначений помірний зв'язок результативної ознаки (ціна однієї акції) з незалежними випадковими величинами (факторами).

Усі макроекономічні чинники впливають позитивно на вартість акцій досліджуваних банків: зі зростанням економіки зростають ціни акцій. Проте варто зауважити, що співвідношення кредитів до ВВП виявилось незначущим чинником, що може бути зумовлене відставанням його динаміки від інших ринкових індикаторів.

Незначущість чинника чистої процентної маржі, на нашу думку, може бути пояснене наступним: по-перше, незначною вибіркою банківських установ; по-друге, на початку кризового періоду чиста процентна маржа зростала на фоні зменшення інших ринкових індикаторів, в тому числі ціни акцій. Тобто, як і у випадку з співвідношенням кредитів до ВВП маємо випереджаюче реагування ціни акцій на коливання процесів розвитку економіки.

Показники рентабельності виявилися незначущими, оскільки значний вплив на ROE та ROA мають результати формування резервів, порядок формування яких в Україні змінився в 2012-2013 рр., а процеси їх формування часто залишаються непрозорими.

Однак чинниками, що пов'язані з результатами функціонування банку та дійсно значущо впливають на його ринкову вартість, є динаміка ринкової частки та співвідношення депозитів та кредитів. Отже, здатність банку підтримувати свою діяльність, розширювати її обсяги, здійснювати залучення депозитів та їх розміщення, у тому числі в умовах кризи та непрозорі діяльності окремих учасників банківського ринку справді визначають можливості банку до зростання його ринкової вартості та забезпечення позитивного синергетичного ефекту від процесів злиття та поглинання.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження доводить, що до основних

проблем визначення синергетичного ефекту у банківській системі України варто віднести недостатню розробку питань оцінки ефективності процесів злиття та поглинання на вітчизняному банківському ринку, а саме – визначення ефективності на основі використання показника синергії. Використання класичної методики оцінки ефективності процесів злиття та поглинання, що будується на розрахунку показника синергії, потребує існування ефективного фондового ринку для визначення вартості акцій банку та його ринкової капіталізації. Однак нині через проблеми розвитку фондового ринку України (недосконала нормативна база з питань регулювання діяльності Національної депозитарної системи, незначний обсяг торгів, переважання неорганізованого ринку цінних паперів) відсутня можливість оцінити ринкову вартість більшості банківських установ України, в тому числі й учасників процесів злиття та поглинання.

На здатність генерувати позитивний синергетичний ефект впливають динаміка ринкової частки та співвідношення депозитів та кредитів. Для визначення реального синергетичного ефекту банків від процесів їх злиття та поглинання необхідно використовувати показники оцінки, які враховують зовнішні та внутрішні чинники. При цьому, визначальний вплив мають мікроекономічні чинники – динаміка ринкової частки та співвідношення депозитів та кредитів. Використання запропонованого підходу сприяє подальшому розвитку вартісноорієнтованого менеджменту банків.

Список літератури:

1. Кузнецова Л.В. Развитие процессов консолидации и концентрации в банковской системе Украины / Л.В. Кузнецова, А.С. Телегин / Материали за 10-а международна научна практична конференция, «Новината за напреднали наука», 2014. Том 1. Икономики. София. «Бял ГРАД-БГ» ООД.- С. 43-49.

2. Дамодаран, А. Инвестиционная оценка: инструменты и методы оценки любых активов / А. Дамодаран. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 1341 с.

3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Офіційний сайт української фондової біржі ПФТС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfts.ua/>